

Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy yondashuvlari

Mamarajabov Botir Baxodir o'g'li
Nizomiy nomidagi TDPU mustaqil tadqiqotchisi, PhD.

Annotatsiya: Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish mazmuni yoritilgan. Akmeologik yondashuvni bo'lajak tarjimonlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish omili sifatida tahlili amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: Bo'lajak tarjimonlar, akmeologik yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, refleksiv yondashuv, nazariy yondashuvlari, ta'limiy muhit, ontogenez, filogenez

Hozirgi kunda oliy ta'lim tizimida mutaxassislar samarali tayyorlash yo'llarini izlash tizimli, shaxsiy-faoliyatli, madaniy, polisub'ekt, texnologik va boshqa yondashuvlar asosida olib borilmoqda. Tadqiqot jarayonida bu yondashuvlarning har biri o'rganilayotgan ob'ektning qaysi jihati inobatga olinishini belgilaydi. Bo'lajak tarjimonlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini ishlab chiqishni nazariy-uslubiy asos sifatida akmeologik, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, refleksiv, lingvomadaniyatshunoslik yondashuvlari tanlandi. Uni qo'llash bo'lajak tarjimonlar kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonning tashkiliy kompleksligini va uni interlingvomadaniy kommunikatsiya jarayoni sifatida samarali ishlaydigan tizimni qurishni ta'minlaydi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv- ta'lim jarayonida bo'lajak tarjimonning individual xususiyatlarni hisobga olishni o'z ichiga olib, mazkur yondashuv sharoitida o'qituvchi va bo'lajak tarjimon faoliyat subektlari sifatida harakat qilishadi. Tarjimon faoliyatini professionallashtirish ushbu kasbga nisbatan qo'yiladigan talablarni aniqlab olish zaruratini shart qilib qo'ydi[2]. Murakkab va ko'p bosqichli ob'ekt bo'lgan tarjimon faoliyati ma'lum bir tizim hosil qiladi. Mazkur tizimning haëtiyligini ta'minlab beruvchi tarjimonning tarkibiy qismi bo'lib mehnat sub'ekti – uning barcha bo'laklari harakatlari o'rtasida o'zaro uzviylik hosil qiladigan tarjimon faoliyatidir., deb ta'kidladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga ko'ra, shaxsni rivojlantirishning asosiy vositasi, hal qiluvchi sharti bu ijodkorlik faoliyati bo'lib, uning tarkibida ijodkorlik shakllanadi.

Refleksiv yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini tashkil etish o'quv faoliyatida qaytarma aloqa yordamida talabani o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi nazorat qilish refleksiya natijasi bo'lib,

o'quv faoliyati sub'ekti sifatida ularni faollashtirishni ko'zda tutadi. Refleksiya yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini o'z-o'zini anglashi, o'zining kamchiligi va zaif tomonlarini bilib o'z-o'zini takomillapggirishga intilishi, o'z -o'zini takomillashtirishga zarur shart-sharoitlar yaratishi uchun mavjud ichki imkoniyatlarini kashf etishi samarali amalga oshadi[3]. Refleksiv yondashuv shaxsning rivojlanish maqsadi bilan bog'liq holda o'z hatti-harakatlarini anglash imkonini beradi, hamda refleksiya mutaxassisning kasbiy-shaxsiy rivojlanish usuli sanaladi. Refleksiv yondashuvning tashkil etiladigan ta'limiy muhitni bo'lajak tarjimonlarning tahliliy faoliyatini tashkil etish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilganligi bo'lib, mazkur jarayonda o'rganilayotgan tushunchalarning mazmun-mohiyatini tahlil qilish va ob'ektiv baholashga undash, ularning tahliliy faoliyat jarayonidagi ijodiy yondashuvlarini qo'llab-quvvatlash, faolligi va ob'ektiv xulosalarini rag'batlantirish asosida amalga oshirilgan tahlillar natijalariga ko'ra ularning dunyoqarashini rivojlantirib borishni nazarda tutadi. Refleksiv yondashuv asosida ta'lim maqsadiga bo'lajak tarjimonlar o'z faoliyatini refleksiya qilish orqali erishiladi. O'zini o'zi rivojlantirish vazifasining anglab yetilishi ichki motivatsiyani kuchaytirish, yaqin va uzoq maqsadlarni anglash hamda o'z hayotiy faoliyatlarida o'zlari sub'ekt ekanliklarini tushunib yetishga yordam beradi. Refleksiv yondashuv asosida talaba va o'qituvchining faol hamkorligini yo'lga qo'yish, kasbiy shakllanish jarayonida bo'lajak tarjimonlarining individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beradi. Refleksiv yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish shart-sharoitlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin. Pedagogik jarayonlarda tashkil etiladigan refleksiv ta'limiy muhit bo'lajak tarjimonlarda mavjud voqelikni qabul qilishda ochiq va keng mushohadali, sezgir va muammolarga nisbatan murossasiz bo'lish; har tomonlama o'ylab ko'rish asosida tahlil qilish va ob'ektiv baholash; yangi tushunchalarni o'rganishda ularning ahamiyatini inobatga olish, mazkur tushunchalarga bo'lgan munosabatlarning ijobiy va salbiy tomonlarini tahlil qilish, taqqoslash; tushunchalarning mazmun-mohiyati va bugungi kundagi ahamiyatini anglash; barcha qarashlar, urf-odatlar, an'ana, qadriyat va madaniyatni yaxlit va o'zaro bog'liqligini tushunish; o'z dunyoqarashini kengaytirishga yordam beruvchi voqea va vositalarni o'rganish, bilmaganlarini o'zlashtirish; noto'g'ri tasavvurlar, xato va qiyinchiliklarni yengib o'tishga, shuningdek, yangicha dunyoqarashni shakllanishiga imkoniyatlar yaratadi. Bo'lajak tarjimonlarda tahliliy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish refleksiv jarayonlarga asoslanadi, refleksiv ta'limiy muhitda bo'lajak tarjimonlar faoliyatini muvofiqlashtirish va tahliliy faoliyat uchun zaruriy shart-sharoitlarni vujudga

keltirish, voqelikni va tushunchalarga bo‘lgan munosabatlarni o‘rganish, tahlil qilish va ob‘ektiv baholash asosida xulosalar chiqirishga bo‘lajak tarjimonlarini uchun imkoniyat yaratib berish kabi muhim ahamiyatga ega bo‘lgan vazifalar amalga oshirildi. Lingvomadaniyatshunoslik yondashuvi bo‘lajak tarjimonlar kasbiy muloqot kompetentligi rivojlantirish jarayonida ta‘lim mazmunini tanlashda asosiy deb hisoblanadi, chunki u, bir tomondan, hayotni va madaniyatni o‘zini rivojlanishini ta‘minlaydi, ikkinchi tomondan, har bir talabaga kelajakda o‘z kasbini egallashga qulay sharoitlar yaratadi. Bunday endashuv tadqiqotchilarga madaniyatning ikki darajasini, ya‘ni kundalik (ontogenezda va filogenezda nisbatan ibtidoiy bosqich) va ixtisoslashgan (individ tomonidan keyingi bosqichda o‘zlashtirilgan) madaniyatlarni qayd etish imkonini beradi[5]. Kundalik madaniyat kishilarning har kungi haëti bilan bog‘liq bo‘lsa, ixtisoslashgan madaniyat esa mehnatning jamiyat ichida bo‘linishi va faoliyatning tizimli-institutsion qatlami mavjudligi bilan shartlanadi[4]. O‘smirlikda olingan maxsus ma‘lumot insonga professional madaniyatni egallashga erdam beradi. Ixtisoslashgan faoliyatning kundalik madaniyatdan farqi ko‘proq ratsional (aqlga asoslangan) xarakterda bo‘ladi va qat‘iy institutsional doirada kechadi. Hozirgi bosqichda ixtisoslashgan madaniyatda milliy o‘ziga xoslik va munosabatning xalqaro tavsifi uzviy bog‘lanib ketgan. Tarjimon boshqa tildagi matnni uzatuvchiga xos ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini tushunishi tarjimon faoliyatida kechadigan professional muhitni ham o‘rganishni taqozo etadi. Bunday ijtimoiy-madaniy endashuv tarjimonning professional vazifalarini kengaytirish va talabalarni ish beruvchi, mutaxassislar va tarjimonlar bilan munosabatga kirishish imkonini ham beradi. Bo‘lajak tarjimon tarjimaga tayergarlik ko‘rishda zarur axborotlarni to‘play olishi, tahlil qilishi, matn tuzish jaraënida mutaxassis va tarjimonlarga murojaat qilib turli tashqi resurs va boshqa manbalardan foydalanishni bilishi lozim[5]. Og‘zaki tarjimada tarjimon so‘zlashuv va yig‘ilishlar vaqtida o‘zini tuta olishi, munosabatlar chog‘ida to‘g‘ri, haqqoniy va bag‘rikenglik namoën qilishi, muvozanatni saqlashga rioya qilishi kerak. Lingvomadaniyatshunoslik yondashuvi bo‘lajak tarjimonlarning lingvokommunikativ kompetentligini madaniyatlar dialogi sifatida rivojlantirish jarayonini yaratishni ta‘minlaydi, bunda talaba boshidanoq faol pozitsiyani egallaydi va tillararo, madaniyatlararo Bo‘lajak tarjimonlarni tayyorlash jarayonida o‘zga xalq madaniyatini tushunishni va tegishli tarzda yangi madaniy muhitda muloqot qilishga imkon berishni ta‘minlovchi tilni egalik darajasiga erishish zarur[1]. Bu vaziyatda o‘rganayotgan til orqali «madaniyatga moslashish» emas, o‘zga madaniyatni inobatga olgan holda tayyorlikni tarbiyalash nazarda tutiladi. Nazariy-uslubiy asos sifatida akmeologik,

shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, refleksiv, lingvomadaniyatshunoslik yondashuvlarga asoslanib quyidagi qoidalar ajratildi:

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv doirasida bo‘lajak tarjimonlarning mustaqilligi, o‘zini anglashga yo‘naltirilgan qarashlari va qadriyatlari bilan bog‘liq faoliyati natijasida shakllanadigan “muayyan hayotiy pozitsiyani egallash” qobiliyati shakllantirish ;

Shaxsni rivojlantirishning asosiy vositasi, hal qiluvchi sharti bu ijodkorlik faoliyati bo‘lib, ijodkorlik bo‘lajak tarjimonlarning o‘zini-o‘zi tashkil qilish, o‘zini-o‘zi boshqarish, faol yurish-turish ehtiyojlari yuzagp keltiradi;

Refleksiya yondashuv asosida o‘quv faoliyatida qaytarma aloqa yordamida talabani o‘zini o‘zi boshqarish, o‘zini o‘zi nazorat qilish refleksiya natijasi bo‘lib, o‘quv faoliyati sub’ekti sifatida ularni faollashtirish lozim;

Refleksiya yondashuv asosida bo‘lajak tarjimonlarini o‘z-o‘zini anglashi, o‘zining kamchiligi va zaif tomonlarini bilib o‘z-o‘zini takomillapggirishga intilishi, o‘z - o‘zini takomillashtirishga zarur shart-sharoitlar yaratishi uchun mavjud ichki imkoniyatlarini kashf etishi asosida shaxsning rivojlanish maqsadi bilan bog‘liq holda o‘z hatti-harakatlarini anglash hamda refleksiya mutaxassisning kasbiy-shaxsiy rivojlanish usuli sanaladi;

Bo‘lajak tarjimonlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish - bu talabalar sub’ekt sifatida harakat qiladigan o‘zga madaniyatni o‘rganish jarayondir;

Bo‘lajak tarjimonlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish faqat ona tilining shakllangan milliy-madaniy negizida mumkin, chunki bu odamni boshqa xalq madaniyatiga yaqinlashtirish uchun asosdir;

Bo‘lajak tarjimonlarning kasbiy muloqot kompetentligini madaniyatlararo muloqotning amaliy holatlarida ona va chet tili madaniyatining moddiy va ma’naviy qadriyatlari bilan o‘zaro harakatda bo‘lganda shakllanadi;

Bo‘lajak tarjimonlarning kasbiy muloqot kompetentligini rivojlantirish jarayonining samaradorligi universitetning madaniy-ma’rifiy makonida tilshunos shaxsning o‘zini o‘zi aniqlashi, ro‘yobga chiqarishi uchun sharoitlarni maqsadli yaratishga bog‘liq.

Adabiyotlar

1. I. M.Tuxtasinov Tarjimon tayyorlashda kasbiy kompetensiyalarni ekvivalentlik hodisasi asosida rivojlantirish:Pedagogika fanlari doktori (Doctor of Science) ilmiy darajasini olish uchun tayèrlangan diss. Toshkent – 2018.242.b.
2. А.Ю.Алипичев Проектирование содержания подготовки переводчиков в сфере профессиональной коммуникации автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 2007. - 16 с
3. Е.Я. Пантеева Развитие социокультурной компетенции будущих переводчиков на основе проблемного подхода автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тула,-2013. - 16 с
4. Н.А.Корнёева Социокультурный подход к профессиональной подготовке студентов-будущихпереводчиков. автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Самара, 2011. – 16